

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ SUPT AUSPICIILE CASEI ȘCOALELOR

DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

BUCUREȘTI

EDITURA CASEI ȘCOALELOR

1915

SUMARIUL:

I. *Ioan Andrieşescu*, Cea mai veche noţiune istorică despre Dacia. — *Al. Lepădatu*, Un sat hotinean distrus de oştile lui Mihai Viteazul (Maiu 1600). — Din trecutul bisericii Vulpe din Iaşi. — *N. Iorga*, Ştefan Lăcustă nu e fiul lui Ştefan-cel-Mare.

II. DOCUMENTE: *Din documentele necatalogate ale Academiei Române*: Un act privitor la trecerea pe furiş a cailor peste graniţa munteană. — Orînduiala lui Grigore Alexandru-Vodă Ghica pentru oile menite Constantinopolei. — Porunca lui Grigore Alexandru-Vodă Ghica pentru podurile Iaşilor. — Privilegiul lui Ioan-Vodă Callimachi pentru negustorii lipscani. — Un ordin de la 1822 al lui Chehaia-beiu. — Ordin pentru arendarea căsăpiilor din Iaşi. — *Acte din colecţia d-lui Gheorghe Sion*: Un act de la Radu-Vodă Şerban, despre vremea „cînd s'au fost ridicat toate satele din ţară să se judece. — O socoteală de gospodărie moldovenească pe la începutul veacului al XIX-lea.

III. DĂRI DESEAMĂ: *C. Giurescu*, Interpolările şi data scrierii „De neamul Moldovenilor“ de Miron Costin. Răspuns criticei d-lui N. Iorga. — Cîteva lămuriri asupra unei recensii — *P. P. Negulescu*. Întîmpinare. — „Buletinul Comisiei Istorice a României“, publicat de *Ioan Bogdan*. — *Gruia*, Moldovenii la sinodul de la Constanţa, în Revista Teologică. — *Gavril Precup*, Două bucoavne.

IV. CRONICĂ de N. I.

Manuscrisurile se trimet d-lui N. Iorga, Vălenii-de-Munte (Prahova).

Administraţia: Vălenii-de-Munte, Tipografia „Neamul Românesc“.

Un n-r 30 de bani; abonamentul anual 3.50;
pentru străinătate 50 de bani n-rul; abona-
mentul 6 lei.

Pentru cărţile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reţinea gratuit, după dorinţă, anunţul pe copertă.

Pentru studenţi, preţul în jumătate, direct de la administraţie.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SEAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ, SUPT AUSPICILE CASEI ȘCOALELOR, de N. IORGA

Cea mai veche noțiune istorică despre Dacia.

Este un destul de însemnat amănunt de geografie istorică, ca și de istorie veche propriu-zisă, a ști care este cea mai veche mențiune despre întinderea și hotarele „Daciei“ ca noțiune antică, pe care va avea să se sprijine apoi aceia de natură administrativă romană. Cercetarea e cu atât mai posibilă astăzi, cu cât chiar istoricii destul de rezervați până acum față de rezultatele istorice ale arheologiei, ca și arheologii destul de cumpătați sau sceptici față de rezultatele etnografice ale acesteia, desbat totuși cu cel mai mare interes și destulă încredere posibilitățile mai temeinice, în care, printr'o mai strînsă conlucrare, să se obțin date mai plausibile cu privire la neguroasele începuturi, extinderea și viețuirea numeroșilor „*βάρβαροι*“ —, *barbari* ai lumii vechi, peste cari așa de târziu și cu anevoaie s'au răspîndit razele curiosității și științei ei¹.

Drept cea mai veche știre despre extinderea și hotarele Daciei se socoate până acum aceia, care, după părerea comună, se va fi aflat în comentariile ce întovărășiau vestita hartă cu care Agrippa, ginerele și vrednicul colaborator al lui August, voia să illustreze în ochii contimporanilor puterea și poate viitorul stăpînirii romane. Așa crede, între alții, învățatul german Pertsch,

¹ Numeroși sînt cercetătorii mai vechi și noi ce s'ar putea cita. În de obște, liberalii primitivi de idei nouă s'au dovedit, între toți, Englezii, de pildă în vastul cîmp al cercetărilor egeene; la Francesii și Italianii, separarea veche și distinctă a arheologiei preistorice de istoria veche și arheologia clasică îngreuiază încă apropierea, care progresa totuși în chip sigur; deocamdată însă Joseph Déchelette a fost numai un mare diletant, iar Modesto, al introducerii istoriei romane, nu e Italian. Situația e asemănătoare în Germania, unde trăsătura de unire încearcă a o lega istoricii ai antichității, ca Ed. Mayer, și arheologii, ca Hubert Schmidt; conciliant, în același sens, se formează și spiritul cercetătorilor de la „limes“-ul german. Numai în Nordul danez și scandinav problema se pune cu totul altfel; aici există o singură arheologie și istorie veche: a antichităților naționale.

ca și Brandis, care-l întrebuințează și comentează, în însemnatul articol al acestuia din urmă din Enciclopedia antică a lui Pauly-Wissowa¹. „Este evident“, — zice Brandis — „o primă încercare de a concepe și rîndui geograficește, pe de o parte largul Ținut între Sarmatia și Germania, pe de alta, acela al popoarelor traco-ilirice de la Sudul Dunării, în timp ce întregului conceput astfel i se dădu numele celui mai cunoscut popor ce-l locuia la Nordul Dunării.“ Mai mult, mergînd și mai departe pe această cale, un alt însemnat cercetător german, D. Detlefsen, crede a putea reconstitui în întregime chiar noțiunea ce va fi cuprins Agrippa supt numele de *Dacia*, și anume :

«*Dacia finitur ab Oriente, desertis Sarmatiae, ab Occidente, flumine Vistla, a Septentrione, Oceano, a Meridie, flumine Histro*²».

Se pune întrebarea: este în adevăr aceasta cea mai veche notiță istorică asupra limitelor Daciei, cu un veac mai înainte ca, apoi, cei mai însemnați dintre Traci, Daci, să-și fi cucerit prin victorie renumele lor neperitor, renume ce nu cunoaștem a-l fi avut mai înainte, oricît, precum se știe, încă Cesar prevăzuse pericolul lor? Ar fi foarte însemnat și ar da un punct de plecare plin de frumoase și ademenitoare perspective pentru mijlocirea existenței și răspîndirii lor mai vechi. Cercetările arheologice ale ultimelor decenii dau tocmai în această privință concluzii care, cu strictă rezervă, sînt totuși de natură a documenta asemenea indicații, ce s'ar părea că și aceasta, ca și atîtea alte oraculare știri antice, le oferă cercetătorului înduplecat a se lăsa dus de firul lor fermecat.

Renunțînd, nu fără părere de rău, la această notiță, care ar putea împodobi frumos și convingător o serie de constatări arheologice, bine întemeiate, cum voiți arăta și discuta cu alt prilej, voiți încerca în cele ce urmează a dovedi că notița de mai sus, altfel de cum cred cercetătorii pomeniți — de alminterea, se pare, niciunul nu a avut o deosebită tragere de inimă pentru a o scruta

¹ *Real-Encyclopedie d. klassischen Altertumswissenschaft*, IV, col. 1951 și urm.

² *Ursprung, Einrichtung und Bedeutung der Erdkarte Agrippas*, în „*Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie*“ ale profesorului W. Sieglin, Berlin, Weidmann, Heft 13, 1906, pp. 34-5. Comentariilor, Detlefsen nu li concede o deosebită însemnătate ca operă de sine stătătoare, alții însă nu cred tot așa. Cf. Schanz, *Geschichte d. römischen Litteratur*, II ed. 3, 1911, p. 465, dar aceasta e aici mai puțin însemnat.

mai adânc, precum și izvoarele pe care se întemeiază, — nu este a lui Agrippa și nu poate fi a sa. Odată cu aceasta voi încerca a reconstitui procesul ei de formație.

Știrea, așa cum se presintă, este chiar de la întâia vedere destul de suspectă, cu atât mai mult pentru vremea lui August.

O primă dovadă, de și deocamdată negativă, totuși caracteristică, o oferă comentatori ei noi, cari, primind-o și atribuind-o lui Agrippa, sînt siliți, firește, să o și tălmăcească. De pildă Brandis, în studiul citat. Nimic mai firesc atunci decît contrazicerea în care cade acesta. Fiindcă, urmărind tălmăcirea sa, orî Agrippa a creat un nume — Dacia — care, după Brandis, era menit să îmbrățișeze popoarele traco-ilirice dintre Sarmatia și Germania, ca și pe acela de la Sudul Dunării, și, atunci, cum de i s'a dat drept limită de Sud Dunărea — „a meridie flumine Histro“? Ori, dacă, precum Brandis face, se acordă știrii o accepție așa de liberală către un hotar, de ce i se contestă două din celelalte? Brandis susține anume, în continuarea comentariului său, că „nu va fi fost de loc părerea lui Agrippa că Dacia ar fi locuit vre-odată până la Ocean“ (și, așa concepuți, Brandis are dreptate), iar, pe de altă parte, încearcă, tot așa, să dovedească că nici hotarul Vistulei nu se poate menține¹. Atunci ce mai rămîne din notița astfel ciuntită din toate părțile?

Nici cel mai abil comentariu nu poate acoperi un viciu de cuprins, ci, din potrivă, mai curînd saŭ mai târziu, îl descopere. Acesta este tocmai cazul.

Să vedem, în adevăr, izvoarele după care cercetătorii menționați mai sus aŭ crezut a recunoaște Dacia lui Agrippa.

Trei sînt aceste izvoare: un paragraf din Pliniu, *Naturalis historia*, 4, 81, și cite un capitol din două compendii, unul din veacul al XIII-lea: *Divisio orbis terrarum*, 14; cellalt păstrat în două manuscripte, din veacul al XIII-lea și al XV-lea: *Dimensuratio provinciarum*², destule, de sigur, potrivit analogiei cu alte notițe din lucrări dispărute, salvate de știință, spre a mijloci o paternitate probabilă și cu cuprins definit.

¹ L. c., col. 1952.

² Ms. Palatin din Vatican 1357 (P); descoperite de Schweder și publicate întâiu, în ale lui „*Beiträge zur Kritik der Chorographie des Augustus*“, Kiel, I-II, 1878, apoi de Riese, *Geogr. lat.*, p. 15 și urm.

Plinii *Naturalis*
historia 4, 81,
ed. Mayhoff, 1906.

Div. orbis terrarum, 14: *Dimensuratio*
provinciarum :

„Ab eo (Histro) in
„plenum quidem om-
„nes Scytharum sunt
„gentes, variae tamen
„litori apposita tenu-
„ere, alias Getae, Daci
„Romanis dicti, alias
„Sarmatae, Grecis
„Sauromatae, eorum-
„que Hamaxobii aut
„Aorsi, alias Scythae
„degeneres et a servis
„orti aut Trogoditae,
„mox Alani et Rhoxo-
„lani. Superiora au-
„tem inter Danubium
„et Hercynium sal-
„tum usque ad pan-
„nonica hiberna Car-
„nunti Germanorum-
„que ibi confinium
„campos et plana
„Iazyges Sarmatae,
„montes vero et saltus
„pulsii ab his Daci ad
„Pathissum amnem,
„a Maro, sive Duria
„est, a Suebis regno-
„que Vanniano diri-
„mens eos, aversa
„Bastarnae tenent
„aliquae inde Ger-
„mani. Agrippa totum
„eum tractum ab His-
„tro ad oceanum bis
„ad decies cent. mil.

„Dacia finitur ab
„Oriente desertis
„Sarmatae, ab Occi-
„dente flumine Vist-
„ula, a Septentrione
„Oceano, a Meridie
„flumine Histro, pa-
„tens in longitu-
„dine XCC; lati-
„tudo qua cognosci-
„tur CCCLXXXVI.“

„Dacia et Getica
„finiuntur ab Oriente
„desertis Sarmatae,
„ab Occidente flumi-
„ne Vistula, a Sep-
„tentrione Oceano, a
„meridie flumine His-
„tro. Quae patet in lon-
„gitudine milia pas-
„suum CCLXXX, in
„latitudine, qua cog-
„nitum est, milia pas-
„suum CCCLXXXVI.“

„pass. in longitudi-
 „nem, quattuor mi-
 „libus quadringentis
 „in latitudinem¹, ad
 „flumen Vistlam a
 „desertis Sarmatiae
 „prodidit.“

Cetitorul atent, prevenit în sensul de mai sus din urmărirea comentariului lui Brandis, care primește formal o știre, ca apoi să o ciuntească de toate părțile, — în unele privinți, și în felul său, nici nu poate altfel, — va deveni bănuitor și mirat, cum cu așa de puține temeiuri s'au putut trage totuși concluzii de filiație așa de strînsă între știrile de mai sus, subsumîndu-le la noțiunea de Dacia.

Observația de căpetenie ce de sigur va fi silit de la început să facă, este aceea că, la Pliniu, care, de fapt, este, între toate celelalte, izvorul primar al noțiunii în concepția Brandis-Detlefsen, unde sintem, deci, îndreptățiți a căuta indicațiile cele mai pure, nici vorbă nu este, cum de fapt e și firesc, de numele care să subsume acel „*totum eum tractum*“ între limitele arătate de Agrippa, care, ce e drept, este menționat în special, dar numai întru cât e vorba de măsurile de longitudine și latitudine relatate de dînsul. Agrippa nu denumeste îndepărtatele teritorii de la Dunărea-de-jos până la Vistula și Ocean cu niciun nume; dacă ar fi vrut să o facă, acest nume nu ar fi fost nicîdecum acela de Dacia. Chiar la începutul pasagiului citat, Pliniu arată lămurit că, plecînd de la Dunărea-de-jos — „*omnes Scytharum sunt gentes*“, după cum, ceva mai departe decît capitolul citat, se poate vedea, în chipul cel mai convingător, că Pliniu e pe deplin știutor de semnificarea generică ce a căpătat-o, și o avuse, de fapt, încă în cea d'întîi tradiție literară asupra acestor locuri, numele puternicilor stăpînitori de altă dată². Dacă deci Agrippa-

¹ Recte: longitudinem; Detlefsen, o. c., pp. 35-6: „ein grober Fehler des Plinius“.

² „Scytharum nomen usquequaque transit in Sarmatas et Germanos“. Pentru semnificarea herodoteică a Sciților v. și a mea *Contribuție la „Dacia înainte de Romani“*, Iași 1912, p. 114 și urm., în lumina datelor arheologice despre prezența, cu mult anterioară (neo- și eneolitică) a adevăraților băștinași, ai căror urmași, după multe generații și prefaceri, sînt atestați apoi precis de tradiția literară; aceiași au trebuit deci să existe și în timpul intermediar, tocmai acela al hiatului herodoteic cu privire la menționarea

Pliniu ar fi vrut să îmbrățișeze cu un singur nume regiunile desemnate, acesta nu ar fi fost decît acela, herodoteic, de Scitia, înrădăcinat în tradiția literară asupra locurilor, oricît nu mai reprezenta de mult niciun fel de stăpînire, nici de fapt, nici nominală, peste neamurile vechi și noi ale acestor mult frămîntate pămînturi.

Cercetătorul mai sus pomenit, Partsch are într'un loc o foarte nemerită idee cu privire la harta lui Agrippa, după care comentariile acestuia vor fi fost în realitate un fel de tabelă, în care, potrivit unei notițe din Pliniu (*Naturalis historia*, 3, 8), se puteau face și note marginale¹.

Dacă e așa, și concluziile acestei cercetări aduc un argument mai mult, cred că nu greșesc cînd, în lumina considerațiilor de mai sus cu privire la Pliniu², nu pot să privesc ultimele două știri cuprinse în compendiile târziu *Divisio* și *Dimensuratio*, menționate, decît ca lucru de prelucrători și copişti ai comentariilor, în forma lor tabelară sau o alta, îngăduitoare oricum, ca, odată cu prilejul prelucrării sau transcrierii izvoarelor mai vechi, ei să le fi întovărășit, cum au și făcut-o, cu rodul științei vremii și erudiției lor.

Agrippa și Pliniu, care îl folosește, nu cuprind de loc supt un singur nume întinsele regiuni dintre deșerturile Sarmatiei și Vistula, Dunărea și Ocean; îi definesc numai limitele și așezarea geografică, iar ultimul povestește aceia ce știa despre neamurile trăitoare pe acele locuri. Atunci însă, cînd, după lupte repetate și sîngeroase, Dacii își impun, cu însăși jertfa țerii lor, numele ca reprezentativ pentru întreaga regiune, care, în niciun caz mai înainte, — cu lipsa de unitate a numeroaselor seminții

Tracilor nord-dunăreni. Adevăratele dovezi sînt de așteptat însă de la cercetările arheologice privitoare la mileniul I a. Chr., corespunzător aici cu ceia ce aiurea înseamnă sfîrșitul epocii de bronz. a acelora de Hallstatt și la Tène, probleme de neabătută însemnătate ale arheologiei românești și sud-ost-europene. Numeroase analogii de aiurea dovedesc că aceste postulate nu cuprind așteptări prea mari.

¹ *Wochenschrift für klassische Philologie*, 1907, col. 1056, ap. Schanz, o. c., II³, p. 465.

² După a mea știință, singurul care a suspectat capitolul plinian de față în concepția Brandis este tînărul istoric Ulrich Kahrstedt, într'un articol al său din *Prähistorische Zeitschrift*, 1912, p. 84, dar ca o simplă observație trecătoare.

tracice, — nu s'a putut chema așa, situația se schimbă cu totul. Compendiul citat *Divisio orbis terrarum*, saū forma primitivă din care va fi purcegînd, capătă adaosul; „*Dacia finitur ab, etc.*“, ceia ce la prelucrătorul compendiului „*Dimensuratio*“ sună într'un chip care vrea să arate că autorul saū un copist cunoaște asupra regiunii pe Pliniu și Strabo, Cassius Dio saū Apian¹, și scrie: „*Dacia, Getica finiuntur ab...*“.

Acest proces de formație a așa-socotitului text al lui Agrippa privitor la Dacia din reconstituirea Detlefsen mi se pare cu atît mai asigurat, cu cît, într'o variantă mai veche a compendiului „*Divisio*“, dar care se întemeiază, evident, pe surse mai nouă: „*De mensura orbis terrae*“ a călugărului irlandez Dicueil din veacul al IX-lea², se zice (I, 16): „*Dacia et Alania finiuntur ab Oriente, etc., etc.*“, în împrejurări de redactare saū copiere lesne de înțelese.

Maî presus de indoială, „*Dacia*“, altfel de cum cred cercetătorii Brandis și Detlefsen, nu este cu niciun chip denumirea unitară cuprinsă în harta saū comentariile lui Agrippa, așa precum la Pliniu nu se găsește de loc; ea este numai un adaus tîrziu, marginal, al unei notițe de natură geografică, privitoare la regiunea dintre Sarmăția și Vistula, Dunărea-de-jos și Ocean, care, aceasta singură numai, purcede în adevăr de la Agrippa. Citatul din „*De mensura orbis terrae*“ dovedește pînă la evidență că procesul de formație al acestei tradiții false, așa precum l-am urmărit mai sus, este cel adevărat. Cu aceasta, tradiția literară de început cu privire la hotarele și întinderea Daciei, ca și concepția despre însemnătatea lui Agrippa și Pliniu în definirea ei, trebuiesc susepuse la o modificare totală de interpretare și tratare.

Dar, dacă tradiția literară, astfel scrutată și redusă la elementele ei complect dovedite, se arată deocamdată nefavorabilă față de anume postulate ce pun noile cercetări cu privire la Traci și răspîndirea lor preistorică — al căror studiu va formă obiectul unei expunerii ulterioare —, ea nu este tot așa, cînd pretențiile cercetătorului sînt maî măsurate decît aceia de a dovedi o „*Dacio*“

¹ Cunoscutele pasagiî cu privire la strinsa înrudire dintre Daci și Geți: Pliniu, I. c.: „*Getae, Daci Romanis dicti*“; Strabo, VIII, 305: „*ἑμιόγλωττοι δ' αὐτῶν οἱ ἄσχοι τοῖς Γέταις*“, etc. Cf. și Pauly-Wissowa, I. c., col. 1950-51.

² Ed. Parthey, Berlin 1870; singura formă în care se cunoștea „*Divisio*“ pînă la descoperirea codicelui citat de la Vatican și publicat de Schweder.

de cuprinsul aceleia din presupusa hartă saŭ din comentariile lui Agrippa, pe vremea lui August.

Am arătat cum Brandis, cînd admite noțiunea discutată în cercetarea de față, nu stă la îndoială a o lua ca punct de plecare pentru discuția, așa de sceptică, a hotarelor Dăciei concepută așa.

Dacă nu Dacia în accepția pe care am dovedit-o cu mult mai tîrzie, pe Daci însă, Tracii nord-dunăreni, atestați precis și caracteristic și în paragraful plinian, citat, îi găsim, potrivit știrilor literare și altor date complementare ce voiŭ aduce, ca avînd o răspîndire simțitor deosebită de aceia pe care numitul cercetător, devenit de odată tot așa de zgîrcit pe cît fusese mai înainte de îngăduitor, li-o concede.

Ceia ce voiŭ încerca să dovedesc cu alt prilej.

Ioan Andrieșescu.

Un sat hotinean distrus de oștile lui Mihaï Viteazul (Maiu 1600).

Acest sat se numia (căci nu s'a mai refăcut) Zălina și era proprietatea fiilor Marelui-Logofăt Solomon Birlădeanu, cum se lămurește din următorul ispisoc inedit din Biblioteca Academiei Romne :

7113 (1605) Ap. 2. Ispisoc de la Irimia Movilă Voevod cum că giupăniasa Irina i giupăniasa Agafia i fratele lor Isac i sora lor Gaftona, fii Bărlădianului Vel Log., s'aŭ jăluit cu mare jalobă și cu multe mărturii că dresăle de cumpărături ci li-aŭ avut de la Petru Voevod și ispisoaice de întărituri de la Aron Voevod, pe o săliște anume Zălina, pe din jos de Medveja, în Ținutul Hotinului—, unile aŭ perit cînd aŭ perit însuși Bărlădianu Log., în zilele lui Aron Voevod, iar altele aŭ perit cînd aŭ venit Mihaï Voevod în pămîntul acesta, de aŭ arsu și satul acela, care de atunci este pustiit. Și acê săliște Zălina aŭ fost cumpăratură Bărlădianul[ui] de la Crăciun Prodan și surorile lui Năstăsia i Olană Mironiasa i Măgdălina și Tudosca, fetile lui Ioan Prodan, nepoatele bătrănuului Prodan, strănepoatele lui Coman Vasilișchii.“

A. Lăpădatu.

Ștefan Lăcustă nu e fiul lui Ștefan-cel-Mare.

În legătură cu articolul din n-1 1 al acestei reviste, aducem azi o dovadă că, în ciuda titlului de „fiu al lui Ștefan“ (cel Mare) pe care în documentele sale îl poartă Ștefan Lăcustă, el nu putea fi decât nepotul (prin fiul Alexandru) al marelui Domn.

Anume, d. Andrei Veress a reprodus în „Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia“, I (Budapesta 1914), pp. 294-6, după *Nuntiaturberichte aus Deutschland* (III^a, pp. 265-9), o scrisoare a nunțiuului Fabio Mignanelli, foarte bine informat, în care se spune că Ștefan Lăcustă e „în vîrstă de 39 ani“, „dintre cari 25 petrecuți la Poartă“.

Scrisoarea e din 22 Novembre 1538 și Ștefan a murit la 1504. Chiar admitînd pentru Lăcustă vîrsta de 39-40 de ani, bătrînul Ștefan n'ar putea fi tatăl său.

De altfel la curtea regelui Ferdinand I se zicea lui Lăcustă numai „Sandrin“ (*ibid.* p. 297, no. 253). N. Iorga.

Din trecutul bisericii Vulpe din Iași.

Data întăii clădirii a bisericii Vulpe din Iași nu e bine stabilită. D. Gh. Ghibănescu („Din trecutul Bisericii române: Bisericele din Iași“, conferență, Iași 1902, p. 50) o pune între 1756 și 1781, iar d. N. A. Bogdan (Orașul Iași, monografie, Iași 1906, p. 133) „cîtva timp înaintea de sfîrșitul secolului al XVIII-lea“. Din inscripțiile culese de d. N. Iorga de pe crucile și pietrele mormîntale din curtea bisericii („Inscripții din Bisericele României“, vol. II, în „Studii și Documente“, XV, p. 126) deducem însă că ea a fost clădită pe la 1760.

Iar vechea clădire a bisericii n'a ținut decât prea puțin — până la 1784, cînd, „la năruirea pmîntului“, de atunci a fost „de tot sfărămată“ și, neputînd fi refăcută „în locul ei“, a fost reclădită din nou, „mai în deal“, pe alt loc, luat schimb de la preotul Toader Băldeanu, cum ni atestă următorul document inedit din Biblioteca Academiei Române:

† Eă, Vasile Lupeș, cupet, și eă, Nastasie Covrigeasa, și eă, Costandin Paiu, diiac de Divan, și eă, Ion Poroșnic, și eă, Dumitrașco

Săcară, dinpreună cu alți poporâni și ctitori ai sfintei beserici Adormire presfintei Născătoarei de Dumnezău, ce este aice în Eși, în mahalaoa Vulpe, adevărim cu acest zapis al nostru la mâna Sfinții Sale preaotului Toader Băldeanu, precum să s[ă] știe că, având sfânta beserică un loc și cu doao dugheni făcute pe loc aice în Eși, în mahalaoa Muntenime-de-mijloc, cumpărat cu mila creștinilor de la Grigoraș Butuc ciobotar, și, părintele Toader având un loc stârpu iarăș în mahalaoa Muntenime-de-mijloc din deal de locul sfintei beserici, *care beserică' acum la povărnire pământului s'au sfărâmat de tot, și ne mai fiind cu puțință să să facă iarăș în locul iai*, — am stătut la tocmală și la învoială cu părintele Toader Băldeanu și cu priimire amânduror părțile am făcut schimbătură : adică părintele Toader ne-a' dat locul Sfinții Sale de sus arătat, și noi i-am dat locul cu 2 dugheni ce s'au cumpărat de la Grigoraș Butuc, pe care loc ce l-am luat de la părintele Toader cu schimbu, *am socotit ca cu ajutoriul lui Dumnezău să facem sfânta beserică acolea în deal, fiind aproape de zănterimul cl vechi ce este în vale*; care schimbătură ce am făcut fiind și prin știre Preaosfinții Sale părintelui Mitropolitului, ni-au dat părintele Toader împreună cu zapisul de schimbătură și toate scrisorile cele vechi și noao a locului. Și noi încă asemenea cu zapisu acesta i-am dat toate scrisorile cele vechi și noao a locului și a dughenilor. Decî de acum înainte și în veci să aibă părintele Toader și preaoateasa și fii Sfinții Sale a stăpâni locu acesta cu acele 2 dugheni fără de nicio supărare de cătră nime, cum și sfânta beserică să-și stăpânească locul ce s'au luat cu schimbu de la părintele Toader, în veci, fără de nicio supărare de cătră mine. Și la facere acestui zapis s'au întămplat și alți oameni buni, cari s'au iscălit mai jos marturi. Și noi pentru mai adevărată credință, cei ce am știut carte, ni-am iscălit însumi cu mânil noastre, iar cei ce n'am știut carte ni-am pus degitele în loc de pecetî.

1784, Mart 25.

Vasile Lupeș. Eū Nastasie Covrigeasa. Costandin Paiul. Costandin Cioculu (*sic*). EreŃ... ot Vulpe. EreŃ Ioan de la biserica Vulpe. Costandin Condicar am scris cu zisa dumnilor saŃe.

Clădirea aceasta, a doua, a bisericii, n'a fost nici ea mai norocoasă. A durat numai șezzeci de ani —, până la 1844, cînd a

fost distrusă de incendiu și a fost refăcută, pentru a treia oară, așa cum se găsește astăzi, de Vornicul Teodor Burada (N. A. Bogdan, l. c.) Iată, după „Albina românească“ (anul XVI, n-1 60, 30 Iunie 1844) relația groaznicului foc care a distrus atunci, pe lângă cele câteva sute de case din vechea Capitală a Moldovei, și biserica Vulpe.

„Vineri, în 28 a curgătoarei, la 2 după amiazi, pe cînd cu putere sufla un vînt arzător din Africa, focul a luat zborul său din o bucătărie a d. Hat. Mavrodi, aproape de hanul Zoe, și răpede a cuprins părți a uliței din nou zidite în Tîrgul-de-sus, unde s'aă hrănit de stofe și de materii spirtoase, de care era' pline magaziiile. Urmînd după aceasta mișcări de vîrtejuri, focul a cuprins și a mistuit casele d-lui Log. C. Mavrocordat, a cucoanei Elena Sturza (mai înainte a dum. Aga Negruțți), palatul cel frumos a d-lui Hat. A. Roset-Rosnovanu, casele d. Vorn. Mano (mai înainte a d-lui Vorn. T. Balș) și în sfîrșit toate casele și încăperile de la biserica Sf. Haralambie și biserica numită Vulpe, care aă și ars, și, înaintîndu-se în direcția spre Nord, nu aă conținut în partea asta focul decît în valea de spre Rufeni.

Vîntul, încălzit mai mult și învitat de flacăra, aă schimbat în astă diastimă de mai multe ori direcția sa, prin care s'aă primejduit casele ce se scotiaă scăpate și s'aă ferit altele ce se prepuneaă pierdute. Acestei răpezi schimbări sîntem datorî cu fîrrea Cabinetului istorico-natural. Școala de arte și de meșteșuguri, precum și aceia a fetelor, aă scăpat numai prin stricarea acoperemintelor caselor învecinate... Cătră 8 ceasuri seara, cîteva sute de case erau reduse în cenușă...“

A. Lăpădatu.

DOCUMENTE.

A.

Din documentele necatalogate ale Academiei Romine.

I.

Un act privitor la trecerea pe furiș a cailor peste granița munteană.

Milostiiu bojiu Io Șarbanu Voevodu i gospodinu pișet gosodstvami Ńie, Borčo văt[afu] za plai otu Săbiceu i Soare văt[afu] otu

Mal-Chiojdū i Pătru văt[afū] otū Chiojdulū-Mare. Cătră această vā facū în știre Domniia Mea pentru că aiē naintea Domniū Meale jălui sluga Domniū Meale Ghica iuz[bașa] cumū că i s'au furatū 6 cai de la viile lui de la Năiani, ai lui și ai Zotei și ai lui Pătru, și i-au trecutū hoții prinū paza voastră înū Țara Ungurească, și ați zisū voi că sântū cai înū Teliū, înū ceaia țară. Deci iată că vā poruncescu Domnia Mea, de vreamē ce au trecutū cai prinū paza voastră și i-ați aflatū înū Teliū, să cătați; deaca veți vedea această carte a Domniū Meale, iarū voi să li aduceți cai de unde vorū fi și să-i dați la mâna lorū, au să-i plătiți cu bani, nimicū de valū să nu-i mai purtați, că, de nu le veți aduce cai, nici ũ veți plăti, bine să știți că voi trimite Domnia Mea de o vorū duce aiē, și veți plăti cai fără voia voastră, și veți petrece mare certare de cătră Domnia Mea. Tolico pisah gospodstvami, Ghen. 24, 7192 (1684).

(Monogramă, pecete cu chinovar.)

Pis Badea. Proct. vt. Logot.

II.

Orînduiala lui Grigore Alexandru-Vodă Ghica pentru oile menite Constantinopolei.

Noi Grigorie Alexandru Ghica Voevoda, bojiū milostiiū gospodarū zemli moldavscōi. De vreme ce la Prē-Înnalta Poartă să cere suma oilorū ce să strângū mai înnainte denū țara această de Casabașe¹ ca să margă la Țarigradū, fiindū pentru hrana și îndestulare Țarigradulū, și fiindcă acumū, prinū mijlocire ce amū făcutū Domnie Mē, au lipsitū casabașlăculū², care aducē multă supărare lăcuiitorilorū, și ca să să arăte țara cu oareșcare shjhbă cătră Prē-Înnalta Poartă, au luatū această treabă asupra credincosū boeriulū Domniū Mele, dumnealui Sandulū Panaite bivū Velū Sulgerū, ca să cumpere denū țara Moldoviū oī și să le ducă la Țarigradū. Deci după hrisovu ce i s'au făcutū de cătră Domnie Mē pentru această triabă a oilorū, iată i să dă volnicii dumisale mai susū numitulū Sulgerū și omulū său ce-lū va rândui, să fie volnicū a merge la Ținutulū Cărligăturii să cumpere oī țurcance, cu prefulū ce să arată mai giosū, adecă berbecēle țurcanu optuzăci și doi parale, oaia țurcancă starpă șasăzăci și doi parale, cărlanulū țurcanu patruzăci și cincū parale, luîndū cu acestū preșū

¹ Casap-bașa

² Rostul Casap-bașei.

de la fieştecare cei ce voră avă oi țurcance den zăce una, adecă de la una sută, zăce oi, după analoghie, căfi berbeci, câte oi stârpe și căfi cărlani, iară mai multă să nu să supere, nici să ia mai multe oi, ce câte oi a vră să cumpere mai multă decâtă de la zăce una, să le cumpere cu prețul ce să voră pută tocni și învoi cu vânzătorii: Însă hrisovulă hotărăște: oile să li è tunsă cu prețul ce să arată mai susă, dară acmă încă vremi de a să tunde oile nu este, pentru lănd, sa aibă a să așeza cu vânzătorii oiloră, înă sălă să nu cuteze a lua oile cu lănd; iară, neputându-să învoi cu stăpăniil oiloră, atunci să fie îngăduitori oamenii Sulgeriului Sandulă Panaite până la Ispasă, ca să-și tundă lăcuiitorii oile, și, după ce le voră tunde, să ia oile după hotărâre ce să arată. Nici de la ună boeriă ce au înbrăcată căftanu și de la niampurile de boeriă să nu îndrăzniască a lua oi cu prețul ce să arată mai susă, ce, după cumă să va pută tocni cu boeriă acei cu oile, cu acelă prețu voră lua oile; de la boerinașii ce n'au dajde, cum și de la mazilii și neguțorii ce au dajde înă Visteria și diala cei fără de dajde, să aibă a lua denă doizăci una, cu prețul ce să arată mai susă, iară de la alții de la tofi să ia denă zăce una cu prețul hotărâtă. Și, de vreme că aceste oi sîntă pentru trebuința Țarigradului, să fie volnici a lua oi și de la mocani de Țara Unguriască și de Țara Munteniască, după rânduiala și prețul ce să arată mai susă, fiindă obiceiă vechiă de să lua și de la dănsii, după cumă și Căsașe, cândă era, lua și de la dănsii. Oile țurcance cu miei și oile țurcance a fâta să nu fie volnici a le lua cu prețul ce să arată mai susă, ce vrăndă să cumpere și oi țurcance cu miei și oi a fâta, să li è prețul ce să voră pută tocni cu stăpăniil oiloră. Țapi de turmă, cumă și berbeci de sămănță, să nu-lă poată lua cu prețul ce să arată mai susă; ce, după cumă să voră pută tocni cu stăpăniil loră. Dulăi să nu è mai mulți decâtă câte ună dulău de turmă, pe care ilă voră da čobani, iară nu care oră vră. Oile părănă și mistrugance să nu fie volnici a le lua cu acestă prețu, ce după cumă să voră pută învoi și așeza cu vânzătorii. Unde oră vră să-ș fie oile, să nu le fie în sate, pe moșile nimărui, ce cu tocmală și învoială cu stăpăniil moșii să pue oile; iară pe unde oră trece înă trecătoare, ferindă țarinele și fânețele de locă slobodă, să nu fie popriși. Deci, după hotărâre hrisovulă ce s'au dată, să aibă Sulgerulă Sandulă Panaite și oamenii dumisale a strănge oi pără la sfârșitulă lunii lui Iunie. Neguțatorii streini rāngiperi (sic) de Țarigradă, carele oră avă cărțile Domni Mele, să aibă voe a cumpăra

oî oricândă, pentru numbaeoa împărătiască, cu prefulu ce să voru putè tocmî cu vînzătorii; cumă și cei care oru vrè să cumpere oî pentru tamazlăcū și căsapî, pentru tăetū la tîrguri, să nu fie popriți a nu cumpăra, însă numai cătū le va fi de trebuințe, iarū nu mai multū. Pentru lăcuiitorii care își număscu oile pe boeri, ca să nu dè la zăce una, pe unde a fi prepusū, să margă omulū dumisale Sulgeriulū să arăte ispravnicilorū, și ispravnicū, după poruncă ce aū de la Domnie Mè, să cerceteze cu amăruntulū și, dovedindu-să că acele oî nu sintu boerești, să dè mână de agiutorii omulū dumisale Sulgeriulū Sandulū Panaite, ce să ia și dentr'acele oî den zăce una cu prefulū hotărătū. Dreptū aceia darū iatā să poroncește și dumv., ispravnicū de Ținutulū Cărlégăturii, viindū oamenii dumisale Sulgeriulū Sandu Panaite ca să cumpere oî după carte ačasta a Domniei Mele, să le dați și dumv. totū chipulū de agiutorū ca să poată cumpăra oile, fiindū cu preveghere ca să nu să asupriască lăcuiitorii cătū de puținū piste hotăräre ce să aratā mai susū. Ačasta poroncimū.

1777, April 3.

[Vo:] Κηληγηταόβρξ.

Procit Vel Vist.

BCU Cluj (Pecete pentagonală.) Library Cluj

III.

Porunca lui Grigore Alexandru-Vodă Ghica pentru podurile Iașilor.

Cu mila lui Dumnezeu Io Grigorie Alexandru Ghica Voevod, Domnū țărăi Moldavei. De trebuință iaste și să cuvine Domnilorū, lângē alte ocîrmuirī și chive-nisirī ce facu supușilorū săi, să grijască și celi trebuinčoasea spre odihna săracilorū și a țărăi și cele spre înfrumusețarea și împodobirea acestora și să le iconomisască cu bună rînduială, mai virtosū socotindū să poată afla și chipulū iconomiei ca să să păzască fapta și rînduiala neclătītă și nestrămutată, mai alesū cu petrecerea de vreami să aște și să căștige și mai bunī stare și rînduială. Carea ačasta cunoscindū Domniea Mea nu numai că iaste din ceale trebuinčoase, ce încū lucru și de Dumnezeu iubitū și plăcutū, am ūhotărătū ca să săvărșimū la o parte, ce și trebuința să vede a fi mai trebuinčoasă, și fapta de Dumnezeu plăcută, în stăpănitorulū altorū orașe a țărăi Domniei Mele, adecă în Scaunulū nostru, în orașulū Iașilorū, carea neputândū în fieștecare vreme ca să gîsască rînduiala și stare sa, pentru drumuri și poduri, de vreme ce, învechindu-să și stricându-să și iarășū cu multe cheltuiiale înnoin-

du-să și prefăcându-să, pentru neiconomiia ce era, și dinu vreme în vreme au rămasu la stare ri, — pentru această daru s'au socotitu și de acumu înainte această triabă a poduriloru să să dia la nequțorii streini, oameni de cinste și de triabă, ce să află aice cu nequțorii loru, adecă : Papa Dimitrie Săchelario, Dimitrie Leonardu, Casta Gheorghiu, Hristodoru Papașilă, Hagi Polizu, Hagi Chiriță, Iane Rufa, Dimitrie Pavli, Xanho Lambro, Zoia Leonardu, Mihailu Gheorghiu, Stamatii Bano, Panaite Gheorghiu, Gheorghie Petală. Care acești nequțorii să strângă la vreme banii ce voru fi rânduți pentru poduri și, ca niște vechili și epitropi fiindu la această triabă, să aibă purtare de grijă, arătându cătră dumnealui Velu Vist. carea după vremi să va afla, ca să arăte cătră Domnie cându va fi trebuința pentru înnoitulă poduriloru, și cu purtare de grijă a numiților nequțorii și banii cei ce să voru orându, mulți sau puțini, pentru trebuința poduriloru, să să ia dinu rânduiala aceea care va face Domniia, și într'acești chipu să să înnoiască podurile și să să tocmască. Cumu și dumnealui Velu Agă ce va fi, să de podari ce spre această slujbă sântu rânduți, cumu și alți zapci domnești, ca lucrare ce trebuincoasă să-și afle rânduiala ; și sfârșitul și să fie la această triabă rânduitu și Dima Suiulgiu. Iară, cătu pentru meremetisitulă poduriloru datoriu să fie bulubașa de podari a cerceta înu toate zilele peste totu locul, și unde a fi trebuința de o podu sau doo, în a să tocmi să margă la numiții nequțorii, ca la niște vechili ce sântu puși asupra acestii trebi, și cu izvodu anume să arăte trebuința ce va fi de tocmitu. Și numiții nequțorii voru da bani dinu rânduiala ce va fi de să va meremetisi unde a fi trebuința. Și poruncimă Domniia Me, bulubașa de podari, să fi ascultătoriu numiților nequțorii, ca unor epitropi ce sântu rânduți asupra acestii trebi, fiindu încredințată Domnie Mea că voru ave purtare de grijă cu silința și osărdie. Și poftimă Domnie Me și pre cei cari după noi voru lua cîrmuire Domniei, ca și Domniile Sale să fie răvnitori unii fapte bune ca aceasta, iconomisind și Domniile Sale această care de noi bine s'au iconomisitu, întărind și înnoind hrisovulu acesta a Domniile Mele pentru a Domniiloru Sale veačnică pomenirea.

V leatū 1764, Noiembrie.

Io Grigorie Ghica Voevod.

(Pecete octogonală.)

IV.

Privilegiul lui Ioan-Vodă Callimachi pentru negustorii lipscani.

Cu mila lui Dumnezeu Io Ioanū Theodorū Vaevodū, Domnulū țărăi Moldovei.

Datorie Domnilorū și a tuturorū celorū ce au supusă năroade suptă povățuire lorū datorī sīntū a căuta și a cerceta pentru supușii săi ca să găsească chipuri cu carele să aducă pre toți la fericire și patrie lorū la mai bună stare. Cu aceste fiindū, și lauda politicăscă nu să contenește de asupra lorū. Darū și susțetiască pomenire večnică rămâne, și, de nu poate cineva a întări mai cu milostivire și bună-tate, cade-să darū întru a sa stăpânire să fie cele întărite. Darū, încătū pentru celū ce strică și răsăpește cele bune și hotărâte de la alții, adevăratū unū oblăduitorii ca acela, orī dinū fire sa, orī dinū sfățuire, aū dinū lăcomie fiindū îndemnatū, să asămănă ca unū călcătorii de lege și împotrivorii faptelorū celorū bune. Dreptū aceia darū luat-amū sama Domniia Mia și pentru unū rufetū ce este aice înū orașulū Iașilorū, negușitorii lipscani, ce aducū marfă de Lipsca, carii aceștie, fiindū rufetulū celū mai de cinste alū negușitorilorū înū țara ačasta și de vreme că aū avutū hrisoave și de la atățā Domni mai înmăinte, cu întărire obiceiulū lorū, ca să de la vama domniiască câte treizăci lei vechi de carulū câte cu doi boi cu marfă de Lipsca, cumū și negușitorii lipscani cu acelū felii de marfă, carii nu descarcă aice înū țară, ce sīntū trecători, iarășū așe, dupe hrisoavele Domnilorū, să dia câte doaozăci și patru lei vechi de totū carulū cu doi boi. Darū, fiindū-că dintru vrere dumnezăiască, ni-aū luminatū a să face spitale, adecă bolniță, aice înū Iași, la mănăstire Svântulū marelū ierarhū Spiridonū făcătorii de minuni, și fiindū trebuințe de multă cheltuială pentru acei ticăloși și neputinčoși bolnavi, s'aū hotărătū să mai dia și acești negușitori lipscani pentru cheltuiala spitalii într'acesta chipū însă: lipscanii ce vorū descărca marfa lorū aici înū țară, să dia de totū carulū de marfă câte cu doi boi câte cincisprăzece lei, iarū lipscanii trecători, ce nu vorū descărca marfa lorū aice, să de pe giământate, adecă câte șapte lei și giământate de totū carulū, — care mișure și ei cu bucuriia și cu voe lorū aū priimitū. Și de acmū înmăinte mai multū să nu să supere, oricătū de puțin, ce într'acestū chipū să să urmedze pentru vama lorū. Iarū cine va strămuta saū va strica ačastă bună așezare și întărită de atățā

Domni mai înainte, cumă și miluire această ce s'aū făcutū, pentru hrana și sprijiniala a atâta ticăloși și neputincoși bolnavi, suspinurile neputincoșilorū acelora să să audă înaintea înfricoșatului Dumnezăū, și Svântulū Spiridonū să le fie părășū la strășneculū giudețū (care să nu dē Dumnăzăū nici a trecea prinū gândulū cuiva). Și pentru aceia darū poftimū Domniia Mea și pre alți luminați Domni cariū dinū Pronie dumnăzăiască vorū fi rânduiți cu Domnie aceștii țări înū urma noastră, mai vărtosū să întăriască, pentru a lorū večnică pomenire.

Vlto 7268.

Io Ioanū Theodorū Voevodū bojiūū milostiiū gospodarū.

Io Ioanū Voevoda.

Proct. Νικόλαος Σοῦτζος.

V.

Un ordin de la 1822 al lui Chehaia-beiū.

Chehaia-bei

cătră cinstita Vornicie de Botoșani.

Fiindū trebuință pentru unū tulumū pacē de samurū cu profilurī lorū, întregi samuri, cumū și unū tulumū de snihi (sic), cu profilurile de snihi, buni osăbiți, însă cu prețulū celū mai de pe urmă până la doad mii doad sute lei, — pentru care să scriie dumv. ca să cercetați pe la blandarū ce săntū acolō saū la alți ce vorū fi avândū aceste doad tacāmuri de blane cu prețulū arătatū mai susū, și, găsindu-să, pe acelū cu blanile să să trimatū aice, ca să să vadū și să-și prūimască și banii. Înșā această să cere de la dumv. cătū de în grabă și fără zăbavă. 1822, Apr. 8.

Sait-Efendi. Blanile găsându-se, să să dē înū mână aducătorului scrisorū aceștii: prețulū să va plăti de cătră noi la Visteriie.

Porunca s. Chihae-beiū pentru 2 tacāmuri de blanī, și s'aū făcutū răspunsū că nu să găsăscu. 822, Apr. 2.

Cărie triūmisū i-amū datū huzmetū, de frică, 160 lei.

VI.

Ordin pentru arendarea căsăpiilor din Iași.

Noi Constandinū Alexandru Ipsilantū Voevodū, cu mila lui Dumnezăū Domnū țării Moldoviī.

Cinstite dum. Scarlatū Manu bivū Velū Logft., epistatū Agii, fiindū-

că la 15 zile a viitoarei luni Noemv. să împlinești anulă Țitoriloră căsăpii de aice dinū orașū Eșū, iată că scriū dumitali să dai înștiințare tuturorū negușitorilorū și altora de aice dinū Eșū ca, cine arū fi mușterū și vorū vrē să ia asupra ținere căsăpiilorū pe viitoare vreme, să să arāte la Visterie, ca să să facă tocmală mai înnainte, să poată avē vreme să-și facă gătire trebuincoasă de vite și de alti ce vorū avē trebuinți, până la vreme ce să împlinești anulū acestorū ce să află fiindū căsăpiile acmū.

1800, Iuli 21.

Velū. Vist.

(Pecete ovală cu chinovar.)

B.

Acte din colecția d-lui Gheorghe Sion.

I.

Un act de la Radu-Vodă Șerban, despre vremea «cînd s'aū fost ridicat toate satele din țară să se judecească»¹.

Cu mila lui Dumnezeu Io Radul Voevod, Domn a toată Țara-Rumînească, nepotul răposatului Basarabu Voevod, dat-am Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele slugii Domniei Mele Stoicăi Logofătul și cu feciorii lui, cîți Dumnezeu îi va dărui, ca să fie al lui satul Loloești, cu tot hotarul moșiei, însă partea lui Dragomir și cu ceatalui toată, și partea lui Stan toată și cu ceata lui, și partea lui Dărster și Burduhar și cu ceata lor toată, și partea lui Dragomir și cu ceata lor toată, și partea lui Dato și cu ceata lor toată, și partea Bodei și cu ceata lor. Pentru că acești mai sus scriși oameni aū fost toți megiași de la moși, iară după aceia ei s'aū sculat de s'aū vîndut slugii Domniei Mele care am zis mai sus, Stoicăi Logofătul, de a lor bună voie, făr' de nicio silă, drept 30.000 aspri gata, și să plătească la 8 catane dăjdiile lor, ce a fost căzut în satul Loloești, și a plătit sluga Domniei Mele care am zis mai sus, Stoica Logofătul, a plătit de trei ani dăjdiile, 48.000 aspri gata, împreună cu toți banii s'aū făcut 78.000 aspri. Iară după aceia, cînd a fost Mihai-Vodă Domn în Ardeal și cînd s'a fost ridicat toate satele din țară, să se judecească, iar satul Loloești ei încă s'a sculat și s'a dus la Beligrad, la Mihai-Vodă, și s'aū plîns la picioarele lui cum că le-a făcut sluga Domniei Mele Stoica Logofătul silă. Drept aceia Mihai-Vodă n'aū crezut pe sătenii Lo-

¹ Vom reveni asupra însemnătății acestei mărturii într-o dare de samă.

loești cum că li-a făcut silă sluga Domniei Mele Stoica Logofătul, ci li-a făcut carte la Craiova, la Calotă Vel Ban, ca să li dea lor satul Loloiești lege 12 boieri să jure cum că li-a făcut silă și nu s'a vîndut ei de a lor bună voie. Drept aceia satul Loloiești a intrat în lege cu 12 boieri. Ci n'au putut să jure nici cum, și a rămas Loloieștii de lege d'innaintea Divanului. Și a făcut slugii Domniei Mele carte de moștenire ca să fie a lua moșie ohamnică. După aceia s'a întîmplat slugii Domniei Mele Stoichii Logofătul de a fugit de frica lui Simion-Vodă, iar Leșii au robit casa lui, și i-au luat și cărțile de moșie, și au mărturisit boierii innaintea Domniei Mele cum că i-au luat cărțile Leșii. Deci Domnia Mea am adevărat cu toți dregătorii Domniei Mele cum că i s'au luat Stoică Logofătul cărțile de moșie. După aceia Domnia Mea am făcut alte cărți Stoică Logofătul ca să-i fie satul Loloiești Rumîni toți, cu tot hotarul, că s'a vîndut de a lor bună voie. Însă arătăm și semnele hotarului: din dosul lacului, de la satul Voinești, pe cale pînă în dosul lui Leucă, în marmure, în piatră, și din cale pînă în locul cu omul mort, în vâlcea pe Vasoviță, pînă în lacul cu găvanul, în dosul Babei, în vâlcea, pînă în capul Mlecii, în polovine, iar în capul piscului Crucișoarei, în polovinele cele mari, în calea Craiovi, pînă în viile Cremenii, și pe din jos de lacul cu poiana, în capul lui Corcel, în piscul Utmei. Aceste semne sînt satul Loloieștii. Și am dat Domnia Mea slugii Domniei Mele Stoică Logofătul ce să-i fie ai lui satul Loloiești tot, cu tot hotarul lui, și feciorilor lui, nepoșilor și strănepoșilor, de nimini să nu fie bîntuși, după porunca Domniei Mele. Iată și mărturiile am pus Domniei Mele: jupanul Radu Buzescu i Dumitru biv Vel Vornic i jupanul Preda Vel Ban i jupan Nica Vel Vornic i Stoica Vel Logofăt i Nica Vel Vistier i Radu Clucerul i Giurgii Comisul i Leca Spătarul i Costandin Păharnicul i Leca Vel Postelnic i Cernica Vornicul. Și am scris eu Pantazi în Scaunul Tîrgoviștei, Aprilie 19, 7110 (1602).

(Traducere veche.)

VIII.

O socoteală de gospodărie moldovenească pe la începutul veacului al XVII-lea.

- + 1 merță de mălai la cîini.
- + 6 merțe de mălaiu la Petrică, cîndu au dusu Vladulă Oprișu mălaiu de are.
- + 15 merțe de săcară, cîndu au diresu înu curte.

- + 1 merță de mălaiu la cîini.
- + *mesița Augustu.*
- + 2 merțe de săcară, crainiculă.
- + 2 merțe de săcară, Țiplii.
- + 2 merțe de săcară, Murghii.
- + 1 merță de săcară, vătămănuță.
- + 4 merțe de grâu la Sînti-Mărie.
- + 4 merțe de săcară, țijă în casă.
- + 1 merță de mălaiu la cîini.
- + 2 merțe de săcară gîiniloră lui (?).
- + o merță de săcară via...
- + 1 (?) merță de mălaiu...
- + 4 merțe de grâu în casă.
- + 10 merțe de săcară în casă.
- + 3 merțe de mălaiu la ogară.
- + *mesița Septevrii.*
- + 11 merțe de săcară în curte.
- + 2 merțe de săcară Țiganiloră.
- + 2 merțe de săcară Mogoșu.
- + 2 merțe de săcară Crișei (?).
- + 3 merțe de mălaiu la gîini.
- + 2 merțe de săcară gîinariului.
- + 2 merțe de săcară grădinariu.
- + 1 merță de mălaiu la gîini.
- + 2 merțe săcară Lupulu vătămănuță.
- + 8 mirțe mălaiu u mîncată cu cai.
- + *Mirța ăa mare.*
- + 8 mirțe mălaiu, țijă la casă.
- + 7 mirțe mălai s'au pisatū la pan (sic).
- + 8 mirțe mălai, țijă la cai.
- + 6 mirțe săcară s'au mîncatū în curtea.
- + 2 mirțe s'au vîndutū Ursulu.
- + 3 mirțe mălai la gîini.
- + 1 mirță săcară cē mare Avramū.
- + 8 mirțe ovăsū la cai.
- + 1 mirță orădzū, țijă la cai.
- + 1 mirță săcară (?), 1 mirță hrișcă la purcei.

- + 16 merțe săcară s'aũ făcutũ fãninã și s'aũ trimis la Iașu.
- + 1 mîrțã săcarã lui Chirilã Țig[anulũ].
- + 1 mîrțã săcarã Colțe.
- + 1 mîrțã de la cãr (sic) sã ia.
- + 1 mîrțã săcarã Oprișũ.
- + 1 merțã săcarã Agapie.
- + 2 merțe de săcarã grãdinariului.
- + 7 merțe de săcarã s'aũ datũ pre sare.
- + 5 merțe de săcarã s'aũ mîncatũ înũ casã.
- + 6 merțe de mãlaiũ la ogarũ.
- + 2 merțe de mãlaiũ la gãini.
- + 6 merțe de fininã Țiganilorũ, la gunoiũ.
- + 9 merțe de săcarã s'aũ mîncatũ în casã.
- + 3 merțe de săcarã Țiganilorũ.
- + 1 merțã de săcarã lui Precupũ meșterulũ.
- + 1 merțã de mãlaiũ la giini.
- + 1 merțã de mãlaiũ tijũ la gãini.
- + 10 merțe de săcarã lui Ștefanũ de Petrișũ.
- + 2 merțe de săcarã lui Țiplicũ.
- + 2 merțe de săcarã crainicului.
- + 2 merțe de săcarã giinariului.
- + 2 merțe săcarã lui Murgociũ.
- + 2 merțe de săcarã Condrîțũ prisãcarũ.
- + 2 merțe de săcarã grãdinariului.
- + 1 merțã de săcarã lui Mironũ vezeteulũ.
- + 3 merțe de ordzo înũ beare.
- + 12 merțe de săcarã înũ beare.
- + 2 merțe de săcarã prisãcariului Prajiũ.
- + Cindzãc de merțe de săcarã amũ trimisũ la Petrișũ.
- + 1 merțã de mãlaiũ la gãini.
- + 4 merțe de mãlaiũ lui Șeptelișũ.
- + 1 merțã de mãlaiũ țircovnicului.

- + Izvodũ de grãu ce s'aũ gãsitũ înũ jicnițã și s'aũ datũ pre mãnaa lui Burdujelũ; Mar. 9 dni.
- + 34 merțe grãu dinũ area, sã sã știe.
- + 11 merțe grãu amũ spãlatũ și s'aũ alesũ.
- + 7 merțe; dici 3 merțe s'aũ trimisũ la Petrișũ, 4 merțe s'aũ mãncatũ înũ casã la Joldești.

- + 2 merțe grău de la Chelueșu s'aū muncată în casă.
- + 51 mirțe de ordzū c'aū sāmănatū.
- + 23 mirțe de hrișcă denū are ce aū gāsītū Burdujelū.
- + 41 de merțe de mālaiū dinū [a]rea s'aū lutu, sā știe.

Publicate de N. Iorga.

DĂRI DE SEAMĂ.

C. Giurescu, *Interpolările și data scrierii „De neamul Moldovenilor“ de Miron Costin. Răspuns criticei d-lui N. Iorga* (extras din „Buletinul Comisiunii istorice a României, II), București 1915.

Ca orice om care a cercetat îndelung și cu iubire o problemă, d. Giurescu ține cu statornicie la părerile sale și, cum calitatea dominantă a spiritului său e o vigoare dialectică puțin obișnuită, d-sa răspunde la argumentele pe care, cu bună credință și nu cu puțină muncă, dat fiind felul foarte concis cum se presintă lucrarea d-lui Giurescu, le-am adus în această revistă cu privire la frumoasa ediție a cărții lui Miron Costin asupra vechii istorii a Românilor.

De la început țin să spun că n'am avut intenții „nimicitoare“ (p. 4). Am menținut numai cu argumente, pe care nici această contra-critică nu le înlătură, vechi păreri ale mele, pe care le-am împărtășit cu Șt. Orășanu și cu dd. Barwinski și I. Bogdan.

Iată ce obiectez argumentelor nouă ce mi se opun :

1. Că o parte din manuscrite nu cuprinde anume elemente dintr'o scriere, nu înseamnă că aceste elemente sînt interpolate. Cu altă mai puțin cînd e vorba de o scriere neisprăvită, a cărei publicare e pentru editor o refacere.

2. Interpolatorii n'aū ajuns niciodată să dea impresia unei perfecte unități de formă cu autorul interpolat.

3. Nu cunosc niciun cas în care interpolatorul să fi alergat la alte scrieri ale autorului interpolat, pe care scrierile să le fi putut descoperi în exemplare unice, cum e cronică polonă, poema polonă, pe care nimeni nu putea să le aibă decît personagiul străin pentru care fuseseră redactate.

Aceasta pentru interpolări. Acum pentru data scrierii. Orice contra-argumente i-ar da d-lui Giurescu o nouă revisie a ches-

tiunii și întrebuintărea unor locuri din izvoare tipărite și inedite pe care, dacă nu le-am citat, înseamnă că nu le cunoșteam ori că mi-aș scăpat din vedere, când d-sa le adusesese, undeva, în discutiție,—rămân aceste fapte:

1. Miron Costin scrie la o vristă „slăbită“, și aceasta înseamnă că era foarte bătrîn. Nu mă opresc la argumentul că pasagiul se află numai în *manuscriptele pe care d. Giurescu însuși le recunoaște autentice*, și aceasta tocmai pentru că d-sa le recunoaște autentice. Și cine ar admite datarea mai veche decît 1684 a cronicelii polone, dedicată unui anume om, la o anume dată, pentru un anume scop, și concludia că de la 1675 până la moartea sa, tîrzie, cronicarul n'ă scris nimic? Ori că, dacă a scris poema polonă, a scris-o „întîmplător“ și deci acest splendid monument literar nu înseamnă continuarea unei activități literare? Ori că a putut cineva umbla în hîrțile lui Miron, după moartea lui, fără voia fiilor?

Dovadă de cum se poate greși prin operații pur logice operînd fără constatarea la fiecare pas a împrejurărilor istorice e următorul fapt. În cronica polonă se vorbește ca despre un stăpînitor așezat, care poate scăpa „de peire“ Moldova, despre regele Sobieski (p. 179 din ediția Bogdan). El a început însă a domni la 1674, tîrziu după o catastrofă, și a urmat să fie învins pînă la pacea din 1676. Dar atunci cum poate fi cronica de la „începutul activității cronicarului“, ba încă (p. 16) „înnainte de apariția Letopisetului (1675)“, cînd atunci Sobieski nici nu era rege?

„O altă soartă“ pentru Moldova decît supt Turci, adăugînd că mai bine ar fi să piară, n'o putea dori Miron (p. 180) în cursul succeselor turcești din 1673-6, ci numai în vremea înfrîngerilor constante de după 1683.

Argumente subsidiare, de probabilitate. În aceeași Cronică se spune că Miron a văzut urmele podului lui Traian „între Cladova și Vidin“ (ed. Bogdan, p. 180). Și cînd s'a putut face aceasta decît în legătură cu campania din 1683?

Rostul Macedonenilor (p. 188) îl putea avea cronicarul după Constantin Cantacuzino, care, el, îi știa, și știm și cum (din Veneția.)

D. Giurescu mă întrebă, de altfel, de ce mențin data de 1684 pentru cronica polonă în prosă a lui Miron.

Iată de ce:

Cronica e scrisă evident, cum o spune și d. Barwinski (p. xvi), când Miron era în exil, și deci nu când, la 1675, el era în Moldova și servia pe *Domnul pus de Turci și când nu visa liberarea Moldovei de Poloni*. Omul care cere în cronică scăparea de Turci era în alt moment al vieții lui decât acela când oferia stăruind din răspuțeri, pacea din partea Turcilor, primind, în schimb, condiții între care aceia, dorită de el, a restituției Moldovei (*ibid.*, p. xiii).

Este evidentă legătura între dorința de a se salva Moldova de Poloni și punctul 3 din cererile prezentate lui Sobieski, în 25 Iulie 1684, de boierii Moldovei: „În cazul când (ferească Dumnezeu) Turcii, la încheierea unui tratat, ar reclama Moldova, M. S. Regele și Republica sînt rugați să apere tare Moldova și să n'o dea Turcilor“ (Hurmuzaki, *Supl. II*^a, p. 151). De altminterea părerea noastră e și a d-lui Bogdan, editorul croniciei (*l. c.*, p. 145 și urm.)

Opera e dedicată „Marelui-Comis“ al Poloniei. Legături ale lui Miron cu Marele-Comis polon se constată însă numai de la 1677 înainte, când solul Gninski aduce lui Costin scrisori de la acesta. D. Barwinski arată ce legături strînse erau între acest „confident și director“ al lui Sobieski și rege. Numai dacă s'ar fi dovedit că el Comisul, Marcu Mateczynski, a murit înainte de 1684, d. Giurescu ar avea dreptate. De vreme ce însă d. Barwinski admite scrierea pe la 1684 a croniciei polone dedicată Comisului, se vede că Mateczynski, a căruia biografie o cunoaște, era viu atunci.

2. Miron vorbește de un „episcop“ italian, în care vedeam pe Vilo Piluzio, plecat din Moldova, la 1682. D. Giurescu cere să i se arate că alt episcop n'a putut trece înainte. Îi răspund cu toate actele propagandei catolice, cu toată lista, dată de d. Sadi Ionescu, a călătorilor pe la noi. D-sa crede că, atunci când Miron spune că a vorbit cu „un episcop italian“ se poate ca acesta să mai fie în țară și să păstorească; eu nu pot crede. De aceia socot că argumentul „poate fi luat în considerare“.

Panaiotachi dragomanul, despre care Miron spune că *era* „vestit pe vremea lui la Împărăție“ a murit la 1672, și deci mulți ani trebuiră să se fi strecurat de atunci ca să se întrebuițeze formula: „pe vremea lui“. D. Giurescu obiectează că „răposatul“ se

zice „cuiva numai scurt timp după moarte“. Eu nu știu să fie așa.

Iarăși nu putem primi argumentări ca aceia de la pp. 27-8 cu privire la trecerea lui Miron prin Maramurăș. D. Giurescu pomeneste călătoriile din 1673, dar uită că atunci Sobieski *nu era încă rege* și că fiul lui Miron însuși spunea lămurit că solia s'a făcut „*la craiul leșesc* la Sobieski“. Și nu ține samă nici de argumentul meu că solia nu se putea face *pe acolo* la regele aflător în țara lui, căci altul era drumul, ci numai, ca în 1683, când Sobieski era înaintea Vienei sau în Ungaria. Deci nu poate fi vorba de soliile d'întăiu.

Cred că am dreptate și în ce privește contestarea formei „Constantin Ducăi-Vodă“. E drept că se află într'o parte din manuscrise, cea mai mică, majoritatea avînd „Constantin Duca-Vodă“. Forma d'întăiu e prețioasă. Ea arată că a fost: Ducăi-Vodă și că din greșeală s'a adaus: Constantin, dînd forma hibridă. Cantemir n'a făcut alta decît să reproducă pe Miron, puînd data de 1703, cînd el știa că domnise Duca tînărul.

Cetitorul să nu creadă că am redus discuția la cîteva puncte, părăsind pe celelalte. Nu. Nici contra-argumentul despre birul către Tatarî al Polonilor, nici acela despre victoria permanentă germană (lupta de la Skt. Gotthard a fost un accident și pacea a ieșit *prielnică* Turcilor) nu sînt de loc probante. Dar discuția are rost să continue cu argumente secundare numai cînd cele principale au dat greș, și nu e cazul. Apoi spațiul e restrîns în această modestă revistă. Și, în sfîrșit, este cineva mai sigur judecător decît noi despre părerile noastre: cetitorul, *candidus lector*.

Îl așteptăm pe dînsul¹.

* * *

C. Giurescu, *Cîteva lămuriri asupra unei recenzii* (în „Convorbiri Literare“, Octombrie 1915).

D. C. Giurescu a publicat în „Analele Academiei Romîne“ un studiu despre „legătura lui Mihaî Viteazul“, pe care n'am avut răgazul de a-l prezenta cetitorilor, cu noutatea documentară ce

¹ Rectificări în chestii nouă. N'am spus niciodată că atribuiu traducerea lui Herodot logofătului Istrati, fiindcă acesta trăia atunci în Moldova. Argumentul meu e altul: Istrati a fost *singurul elenist din Moldova* pe atunci și traducerea arată un *perfect cunoscător al limbii grecești*.

cuprinde și cu tendința de a dovedi, pe baza unor interesante aserțiuni boierești și a situației speciale pe moșiile de minămoartă ale Bisericii, că rumînia e contemporană cu întemeierea principatului muntean, că Mihai Viteazul n'a avut niciun rol în precisarea ei legală și că trebuie introdusă teoria unei desrobiri treptate a țeranului, care, deci, pe umeri de șerb a sprijinit trecutul de lupte al țerilor noastre. Atîtea chestii românești și străine, atîtea mari probleme de istorie socială internațională au fost ridicate de logica îndemînată a d-lui Giurescu, încît și un vechi profesor de istorie universală poate cere alte vremuri și altă ocazie pentru a le discuta.

Obiectîndu-i-se autorului de către un recensent mai grăbit că altă părere a fost exprimată de d. I. Bogdan — care nu știu unde a tratat pe larg această chestiune —, d. Giurescu observă că d. I. Bogdan nu împărtășește o greșeală care ar fi numai a mea. Și această greșeală stă în aserțiunea că numai de la Mihai Viteazul datează aservirea țeranului. „D. Iorga“, spune explicit d. Giurescu (p. 1077), „n'a susținut niciodată că Mihai Viteazul ar fi consimțit numai prin așezămîntul său rumînia. D-sa crede, spre deosebire de d. Bogdan, că rumînia nu exista mai înainte și că Mihai a introdus-o pentru întăia oară“.

Hotărît că am scris prea mult, de și m'am îngrijit ca din timp în timp să adun în cărți de caracter mai general părerile mele. Astfel se poate ceti în *Geschichte des rumänischen Volkes*, II, p. 85, nota 2, următoarele rînduri :

„Die von Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, S. 417, Anm. 14 fälschlich als älteste Erwähnung des Namens und der Eigenschaft der *Rumîni* angezogene Urkunde XXIX/334 der „Bibliothek der rumänischen Akademie“ von 1572 nennt *vecin* das verkaufte Gut eines Bauern: edni vecin po ime Stan... siiu vișrečna ocina, dealnița Stanov („ein *vecin* Namens Stan... Dieses oben erwähnte Gut, den Teil des Stan“). Der älteste mir bekannte Fall eines Bauern, der sich verkauft, ist aus dem Jahre 1576 (*Studii și Doc.*, VII, S. 48-49, Nr. 3).“

Iar în „Constatari privitoare la chestia țerăneasă“, pp. 28-30, explic teoria mea, care e ceva mai complicată și pe care mărturisesc că și astăzi o păstrez:

„Cel d'întăiu cas de vînzare a părții, a unui „vecin“, adică numai a „delniței“ unui om ce ajunge astfel vecin la Munteni, e

din vremea lui Alexandru Mircea, din 1572¹. Omul încetează de a fi *cnez*, deci de a se bucura de judecata specială a unui consătean mai bătrîn, tradiționalul „cnez” sau „jude”; el e supus de acum înaintea judecătorului boieresc, care se zice aici *pircălab*. Ca și alți „vecini”, el dă dijma boierului, care din neam în neam — după generalizarea acestei datine — se bucură de imunitate. Față de fisc însă el se găsește ca și înaintea: are a răspunde birul și sarcinile în legătură cu dînsul, cum, de altminterea, și mai din vechi, o scutire de orice sarcini ale pămîntului boieresc nu aducea după sine și aceia de bir, care era o capitație, cu un caracter general și absolut personal.

„Cel d'întăiū cas de „vecin” în Moldova — fără act formal de vînzare; deci e vorba de un vechiū vecin-colon, de un „parec” din capul locului — e din 1585. Altele, rare însă, urmează apoi, mai ales de la scurta Domnie moldovenească a lui Mihaî Viteazul, care, nu trebuie să uităm însă, reprezintă, supt mai mult decît un raport, datini care nu sînt cele caracteristice ale Moldovei²;

„Se știe că, în marea și îndrăzneța schimbare politică începută cu anul 1594, de Mihaî Viteazul și Aron-Vodă, principatele noastre pierdură, prin tratatele încheiate atunci (1595) cu Ardealul ambițiosului și lacomului de stăpînire Sigismund Báthory, dreptul de a-și păstra, în mai multe domenii, obiceiurile lor străvechi. Și Țara-Românească și Moldova erau privite ca unite cu „Crăia” Ardealului și, deci, ele trebuiau să schimbe vechea datină răzimată pe liberul drept românesc, îngustat de curînd printr'o crîșă financiară nenorocită, cu norma feudală ardelenescă, moștenită de la regatul de odinioară al Ungariei. Această schimbare era dorința trufașului prinț de dîncolo de munți, și ea corespundea și dorinței boierilor, mai ales a boierilor munteni, mai mulți și mai puternici, mai tari față de Domnie acuma.

„Se întîmpla atunci, ba chiar în cele mai multe împrejurări, ca țeranul care, strîns de birari și de adunătorii provisiilor pentru oștile împărătești, își vînduse „delnița”, încă nehotărnicită și cu greu de hotărnicit, ca țeranul acesta, neavînd pe moșie situația lui de mai înainte, și știind că locuri nelucrate așteaptă ori-

¹ Xenopol, *Domnia lui Cuză-Vodă*, I, p. 417 și nota 14; *Gesch. des rum. Volkes*, p. 84 nota 2. V, și Apendice 1.

² Cf. Rosetti, *Pămîntul și sătenii*, p. 259, nota 1; *Arch. istorică*, I¹, p. 77.

unde pe muncitor, să fie aplecat a-și părăsi *baștina* de odinioară. Nimeni nu putea să-l oprească de la aceasta. O înnoire mare, revoluționară fusese aceea de a se trece părți din moștenirea comună a neamului ce locuia un sat în sama unui străin, întrebându-se ori chiar, presupunem, foarte adesea neîntrebându-se vecinii de ogor, frații de singe. Nu se putea introduce, în condiții normale, și învoirea de a lega pe om de pământ pentru hatrul boierului.

„Paguba ce resulta dintr'o asemenea strămutare pentru acest boier cumpărător se înțelege lesne, când se gîndește cineva cît de ieften era pe atunci pămîntul și cît de scumpă munca ome-nească. Bolerimea, ajunsă stăpînitoare de moșii multe —, cele 300 ale Buzeștilor sînt un exemplu —, salută cu nespuse bucurie clauza din tratatul cu Sigismund care prevedea că țerănimea lor nu va mai avea dreptul să-și părăsească ogoarele unde lucra, clausă care privia, neapărat, numai pe acei cari-și vînduseră drepturile de cultivare, căci ceilalți n'aveau de ce, să fie ispitiți la o astfel de strămutare ¹.

„Fără îndoială că această măsură extraordinară n'avu mai multă trăinicie decît atîtea alte înnoiri și reforme ale lui Mihaî. Boierii însă nu uitară actul intern — pierdut astăzi — ce izvorîse din acest tratat, împotriva obiceiului țerii, care nu îngăduia astfel de decrete. La orice prilej potrivit, ei invocară în favoarea lor „legătura lui Mihaî-Vodă“, care e pomenită astfel și în mai multe documente de la începutul veacului al XVII-lea.“

Cer a fi judecat după ce am spus. Vor fi destule greșeli și în spusele mele reale; nu e de nevoie a-mi atribui și ipotese care se pulberă ușor, firește, de cine singur el le-a exprimat.

N. Iorga.

* * *

P. P. Negulescu, *Întîmpinare* (în „Convorbiri literare“, Octombrie 1915).

Cum se face pretutindenî, această revistă vorbește de lucră-

¹ V. Hurmuzaki, III, p. 475: „Coloni et iobagiones qui ex bonis et iuribus eorundem [boerorum] possessionariis in bona aliena clam se contulerint, illico restituantur.“ Tot așa și în Moldova; p. 479. — Actul ce dăm în acest nr. arată cum țeranii alergau să-și răscumpere pămîntul spre a-și salva libertatea umană.

rile ce apar, arătându-li meritul și relevînd acele lucruri în care competența specială a recensentului îi dă dreptul și-i impune datoria de a propune rectificări. Nimeni nu se gîndește la o jignitoare afirmație de superioritate, ci plecăm numai de la constatarea, întemeiată, că în cîmpul vast al cunoștințelor omenești oricine are nevoie de îndrumările și rectificările altuia, în interesul științei.

Procedînd așa, ne așteptam, dată fiind noutatea recenziilor care nu sînt un act de complență sau de inimizitate, la întîmpinări. Și știam că ni se vor cere întregi discuții și presintări de piese în domenii unde aiurea se admite și fără aceasta competența unui om. Sîntem hotărîți a satisface pe autori, dar numai în marginea timpului nostru și celui al cetitorilor, revista neputînd deveni un repertoriu de explicații, speciale sau elementare. Vom căuta totdeauna să nu prefacem aceste discuții în afaceri de amor-propriu.

D. Negulescu relevă pe zece pagini de tipar mărunt greșeli ce aș fi săvîrșit în dauna d-sale și pe care, dacă existați, sînt gata să le recunosc. Dar nu cred că e cazul.

Afirm și acum că nu se poate cita cu numele luat dintr'o carte francesă un autor de origine străină, chiar dacă ar fi stat în Franța, pe o vreme ca aceia a lui Pietro di Novara sau *Lombardus*¹, care nu întrebuinta în știință limba vulgară și nu naționaliza prin scrieri numele autorilor. Se poate admite : a) numele latin, usual ; b) numele național ; c) numele românesc.

Am zis că acel Corneliu Cornets, înaintaș al lui Hugo Grotius, nu trebuia numit cu un nume frances : Corneille, ci Cornelis. D. Negulescu obiectează că acel Cornets, cu numele flamand era originar din Franța. Și aici putem fixa o regulă de usagiu, general : numele persoanelor care nu sînt scriitorii se redau, în epoca modernă, așa cum ele se iscălesc ; dacă se va dovedi că acel Cornets se iscălia franțuzește, am greșit ; dar nu se va dovedi.

Ce răspunde d. Negulescu în ce privește lipsa unor personalități marcante, nu poate fi discutat ; d-sa avea un plan, din care vedește azi încă o parte ; recensentul e liber să propuie altul.

¹ Germanii nu-l zic niciodată altfel decît: Petrus Lombardus, și Italianii nu i-ar zice, de sigur: Pierre de Novare.

Autorul tratează și despre „Somnium Viridarii“ de care m'am ocupat în cartea mea „Philippe de Mézières et la croisade au XIV-e siècle“ și, neatribuind acestei întinse și grele lucrări o valoare pe care alții pe vremuri i-au putut-o atribui—dar aceasta e chestie de apreciație —, răspinge în jumătate de pagină din „Convorbiri“ argumentele pe care le-am adus pentru a o atribui „Somnium Viridarii“ lui Philippe de Mézières, autorul altui „Songe“ alegoric, *Songe du viel pèlerin*. D-sa vorbește de pasagi din cel d'întăiu „Songe“ care ar ridiculisa cruciata și ar înjosi monahismul, nepotrivindu-se decî cu Mézières, care, predicator de cruciată, a murit în mănăstire. Cînd d. Negulescu va prezenta înseși pasagiile pe care se sprijină aserțiunile sale și, recurgînd — lucru evident greșit, dar discuția a fost strămutată de d-sa pe acest teren —, la manuscriptele celui de-al doilea *Songe* — care *nu e tipărit* —, va discuta toate argumentele mele, care merită atenție și la București ca și la Paris, atunci, fără nicio rezervă de competență, sînt gata a răspunde. Căci, fără îndoială, mă interesează, pe lîngă argumentele pe care le-a adus unui jurist francez contra ipotezei mele, și argumentele unui istoric român al filosofiei. În ceasul cînd aș fi convins, mi-ar părea rău numai că am indus cîndva în eroare pe un om de valoare lui Siméon Luce, mai tare decît noi amîndoi în cunoașterea aceluia secol al XIV-lea francez pe care l-a explorat în toate colțurile sale fără a-l lăsa ca moștenire de specialitate nimănuia, ba chiar pe autorii Enciclopediilor curente, cari s'aun potrivit spuselor noastre.

Iată în adevăr, ce spune Siméon Luce, în *La France pendant la guerre de cent ans*, Paris 1893, p. 75: „Nous lui attribuons (à Mézières) cet ouvrage sans plus d'hésitation que M. Paulin Paris.“

D. Negulescu crede că în asemenea dialoguri tesa autorului se află la unul din personagiile dialogului și că se prezintă celalt pentru a scăpa pe scriitor de fulgerele Bisericii. Această concepție n'o poate împărtăși nici cunoscătorul literaturii franceze din acest timp, nici acela al raporturilor cu Biserica ale unui scriitor care, ca acesta, lucra din ordinul regelui Carol al V-lea, și pentru interesele lui.

D. Negulescu crede că n'am cercetat „Songe du Vergier“ în țesătura sa filosofică, pentru că în carte descriptivă e prezentată

numai în resumat. E o greșeală. Dacă ar fi fost așa, n'aveam îndrăzneala să mă pronunț. De fapt, un întreg capitol era consacrat acestei cercetări. Îi am încă. El a fost înlăturat, ca și analiza literară a celui alt *Songe*, pentru a nu mări proporțiile unei cărți de 558 de pagini pe care, din resursele-i mediocre, o tipăria Școala „des Hautes Études“ din Paris. N'am crezut că tipărirea deosebit a acestor pagini ar fi necesară; tonul în care văd că se poate vorbi de munca mea din vremuri mă va face poate să le desgrop. El mă silește să reproduc, fără numeroasele note, basate pe o îndelungată cercetare, paginile din cartea mea care cuprind dovezi, dovezi de „idei“, deși d. Negulescu afirmă că „era firesc“ (dacă așa fi fost un om fără inteligență și onestitate) să nu dau prea multă atenție ideilor din *Le Songe du Vergier*“ (p. 1042, nota 1):

„Quelques arguments extérieurs d'abord. Un précieux explicit, publié deux fois par P. Paris, tout en donnant la date à laquelle le Songe fut terminé, en détermine une seconde: l'auteur aurait pris place parmi les conseillers et *agents in rebus* du roi, deux années révolues auparavant, ce qui revient au 16 mai 1374. Or l'acte de donation du mois de mai 1373, où la date du jour manque malheureusement, donne pour la première fois à Philippe de Mézières le titre de conseiller royal. Philippe emploie assez souvent le „Songe du verger“ dans son roman allégorique, sans le citer jamais, ainsi qu'il le fait toujours pour les ouvrages dont il s'est servi. Le livre, qui contenait cependant des idées qu'il partageait lui-même, ne se trouve pas non plus, malgré son importance, parmi ceux qu'il recommande à son élève Charles VI.

La comparaison entre les deux Songes paraît donner des résultats plus concluants encore. Parmi les idées communes, exprimées presque sous la même forme, il faut citer leur manière d'apprécier la donation de Constantin et les décrétales, leur conception sur le pouvoir du roi de France, qui aurait les mêmes droits que l'empereur dans ses États, la satire qu'on y trouve contre les prétentions de la justice ecclésiastique, le blâme jeté à la chevalerie déchue de son ancienne splendeur, à l'Église ignorante et simoniaque, à ceux qui pratiquent l'usure, aux femmes chrétiennes qui ont des relations avec les Juifs. Ces derniers devraient être chassés de l'Europe, sans qu'on prit cependant leurs biens. Ces deux ouvrages s'expriment de la même manière sur les duels, qui provoquent Dieu, — l'opinion personnelle du roi sur ces guerres privées est mentionnée dans tous les deux; sur les extorsions des agents de finance, sur les astrologues, dont on distingue, des deux côtés, les véritables et honnêtes *mathématiciens*, — est-ce Raoul de Presles qui se serait permis de pareilles tirades contre les favoris de Charles V, sur les Romains et leur conduite envers le Pape? Le „Songe du verger“ félicite le roi d'avoir donné une bonne éducation au Dauphin: Mézières en fut le précepteur. Les deux ouvrages se terminent par la soumission au jugement de l'Église de tout ce qui pouvait y être contenu.

L'auteur du „Songe du verger“ enfin ne manque pas de parler à chaque occasion de son ignorance et de son humilité: les expressions comme *minimus ex familiaribus, quamvis indignus* sont tout ce qu'il peut y avoir de plus fréquent dans Mézières. Il serait difficile de trouver un aussi grand nombre d'arguments pour un autre prétendant, et Paulin Paris a fait voir depuis longtemps la valeur de ceux qu'on a apportés en faveur du plus sérieux, de Raoul de Presles.“

„En ce qui concerne la croisade, si le chevalier conteste d'abord au Pape le droit de proclamer la guerre sainte contre les Infidèles qui n'attaqueraient pas les premiers, le clerc n'est pas en peine de lui répondre. Les Turcs et Sarrasins sont des bêtes sauvages: mieux vaut les relancer dans leurs propres repaires qu'attendre leur attaque inévitable. Les combattants du Christ en Espagne méritent les mêmes indulgences que ceux qui défendent la foi dans les régions de l'Orient.

Distinsa inteligență a d-lui Negulescu, care se ocupă cu succes de probleme mult mai grele, putea deslega ușor greșala de tipar: 1370 pentru: 1376, dată fixată pe larg în cartea mea, care vorbește de manuscrite pe care eu le-am văzut.

O discuție se deschide în jurul lui Macchiavelli. A fost el un patriot italian? A fost el un politician perfid? A fost numai redactorul în corp de doctrină al necesităților politice contemporane? Pentru a ajunge la această din urmă părere, am cercetat, nu numai „Principele“, ci și, cu cea mai mare luare aminte, „Decadele“. Că am enunțat interpretarea mea în câteva rânduri, smulse izvorului, în loc de a face un studiu, după cărți de a doua mână, — e un vechi obicei al cunoscutei mele presumpții. Notele însă nu lipsesc, și ele vorbesc pentru mine. Iar obiecția d-lui Negulescu că în Italia era indignare contra „barbarilor“, deci ideea de naționalitate italiană, îi opun, pe lângă experiența unei vieți întregi în arhivele Italiei, din care am scos cinci volume de „Notes et extraits“, și argumentul — care mi se cere ca unui autor de teză de licență prins cu teorii imprudente —, că „barbarii“ erau o concepție curentă a Renașterii antice, și nu o concepție nouă a Italiei moderne, și că noțiunea Italiei se formează abia pe acest timp, cum am arătat-o prin studiile mele despre politica venețiană — publicate anul trecut în „Analele Academiei Române“ — în a doua jumătate a veacului al XV-lea, supt influența comunei amenințări din partea Turcilor. Dar năvălirea Francesilor împarte iarăși în tabere schimbătoare din clipă în clipă pe acei cari anunțaseră în frase latine pompoase ideea nouă a Italiei.

Văzînd însă că părerea mea poate fi privită ca așa de ușurată, am deschis frumoasa carte a lui Paolo Emilian-Giudici (*Storia della letteratura italiana*, Florența 1855) și la pp. 22-4 găsesc următoarele judecăți :

„Macchiavelli, scriînd „Principele“, își propune să execute o disecție morală a subiectului său, presintîndu-l ochilor cetitorilor în starea pozitivă în care se găsea în vremea lui... Macchiavelli deci, fiind seamă de scopul său care era să-l arăte așa cum era, în ochii popoarelor, trebuie să expună și să demonstreze fără incunjur părțile din care e constituită tirania, să li cerceteze natura și dependența mutuală și să urmărească mijlocul de a le întrebuița. Și, în deplină inteligență a subiectului său, n'a făcut alta decît ce face mașinistul la teatru, care, propunîndu-și să învețe publicul uimit de minunile pe care le admiră fără a li putea cunoaște cauza eficientă, l-ar pofti în dosul scenei și i-ar arăta mașinele ascunse de unde se produc astfel de minuni.“

Așa judeca Baron de Verulam... cînd mulțămia lui Macchiavel, ca unui binefăcător al omenirii pentru că s'a făcut expunător și demonstrator al politicii pozitive a timpurilor sale și, fără a se lăsa răpit de frumuseța politicii ideale, a expus-o în adevăratele sale forme, oricît de urite și neplăcute ar putea să pară. Altfel *sentimentele din „Principe“* au fost așa de mult de acord cu moralitatea practică a vremii aceleia, încît cartea a fost publicată cu privilegiul unei bule pontificale, care recomanda ceteria ca „binefăcătoare în cel mai înalt grad“. Și urmează mențiunea părerilor lui Biagio Buonaccorsi, care va fi avînd și el importanța autorilor pe cari i-a dat d-lui Negulescu cartea francesă sau germană pe care a consultat-o pentru a-mi răspunde.

N. Iorga.

* * *

„Buletinul Comisiei Istorice a României“, publicat de Ioan Bogdan, președintele Comisiei, București 1915.

Cuprinde lucrări ale d-lui I. Bogdan chiar și ale d-lor D. Russo și C. Giurescu, despre care a mai fost vorba în această Revistă.

De semnalat și un mare număr de interesante documente, cu multă îngrijire tipărite (semnalăm pe ale d-lui I. Bianu.)

Întăiu avem, în ediția d-lui Bogdan, „Sămile mănăstirilor de țară din Moldova pe anul 1742“. E o lucrare de statistică făcută în legătură cu acele mari măsuri ale lui Constantin-Vodă Ma-

vrocordat care a fost introdus în Moldova normele de cancelarie, dacă nu ale Apusului, cel puțin ale Orientului turcesc, de la început încă bogat în *tefteruri* și în cîndicî de sureturi. Editorul dă în Prefață considerații cu privire la prețuri. „Meșini“ nu par a fi „nădragî din piele de oaie“ (p. 228), ci un fel de piel lucrute. „Băeșii“ nu sînt orice mineri, ci locuitorii Băii (pp. 231, 232). Folăritul înseamnă în adevăr dare pe „foluri“ de brînză, deci burdufuri (p. 231). Berea se fabrică în Moldova, pe lângă coloniile și „fondacurile“ germane, încă din vremea lui Alexandru-cel-Bun, cum se vede din documente (cf. p. 275). „Hirtie“ la p. 279 este de sigur hîrtia de bir, „peciul“, după noua rînduială a lui Constantin Mavrocordat.

D. Giurescu dă, din arhivele Vienei, întâi o scrisoare a lui Radu Paisie către Ștefan Mailat, de „frățescă“ prietenie, cu asigurări de spre Moldoveni și adăpost în Ardeal (și cu Țiganii, „cum Ciganis“), răspunsurile lui Rudolf al II-lea la solia din urmă a lui Mihail Viteazul, înainte de înfrîngerea de la Mirislău, o scrisoare a lui Șerban Cantacuzino către Marele-Vizir, în care e vorba de legăturile lui cu Csáky (în latinește o publicasem, cum observă și editorul, în „Analele Academiei Romîne“, XXI, pp. 297-8), jurămîntul de vasali către Împăratul ca rege al Ungariei prestat la 9 Mart 1688 de Cantacuzinii Constantin și Mihail și de Brîncoveanu, precum și lista lucrurilor încredințate de Doamna Păuna, a lui Ștefan Cantacuzino, lui Constantin Diichiti vătăful, un cronicar (trebuie: „turali“ = turalii; p. 300).

E interesantă, dureros de interesantă mențiunea cheltuielilor făcute pentru „a se ridica din Mare cadavru Domnului“ — zugrumat de Turci —, „a-l îngropa și a-i face sărindarele“ („per cavare il cadavero del prencipe dal Mare, farlo sepelire, serendarii, etc.“), în sumă de 250 de „reali“; se vede că supt Gin-Ali-Pașa, și Diichiti, compromis prin legăturile cu un Domn executat, trebui să se ascundă (*ibid.*). Adausul la acest act cuprinde și numele unui „Giovanni Rigo“, care trebuie cetit: Rizo („loro celsi signori“ pare a fi o greșală; p. 303); galbenii „îingirli“ sînt „zingirlii“; la p. 305 „Giovani Patta Chineti“ e Gianbattista Chineti, cum se vede de mai multe ori mai sus.

Cît privește actele de pe p. 282 și următoarele, s'a trecut cu vederea publicarea lor anterioară de d. Andrei Veress, în *Acta et epistolae*, I. Sînt și deosebirî: scrisoarea din 23 Septembrie 1540

are la d. Veress data de 24 ; în ediția d-lui Giurescu de îndreptat „Ywan“ pentru „Iwanem“, „referenda“ pentru „referentes“ : (la Veress greșit : „gratissimum“ pentru „gratiosissimum“, bine cetit la d. Giurescu); propoziția „Omni cum triumpho“ face parte din cea precedentă. În scrisoarea din 14 Octombrie aş prefera lecțiunea : „nostrum“ a d-lui Veress, în loc de „vestrum“. Data trebuie să fie „nostra Civitate Nova“ (Wiener-Neustadt; v. și no. iv). La scrisoarea lui Petru Rareș care recomandă regelui Ferdinand pe Iacob Fischer din Viena, vorbind și de prinșii din Făgăraș (?) (27 August 1542), era de apropiat relația lui Fischer în ale mele *Acte și fragmente*, I (lecțiunea „wellen“ nu trebuia schimbată în „wollen“ de d. I. Bogdan). Și actele următoare, din 3 Octombrie și 6 Decembrie privesc misiunea lui Fischer („Salcza“ din n-l vii e „Socza“, Suceava).

* * *

Gruia, *Moldovenii la sinodul de la Constanța, în Revista Teologică*, IX, 13-5.

Cronica lui Ulrich de Reichenthal arată că la sinodul din Constanța va fi fost de la noi „doi arhiepiscopi, șapte episcopi și mulți învățați“, pe lângă delegați din zece orașe moldovenești și din opt muntene.

De fapt, vor fi fost *clerici latini*, și atit. Nici vorbă de episcopi ortodocși, și în acest număr!

Autorul cată a identifica numele orașelor. Cred că are dreptate în ce privește Sorscha-Suceava, Mentz-Neamț, Reinsmark-Roman, Herat-Hirlău. Firește că Jesmarckt e Iași.

Din cele neidentificate, Molga e Baia (*Stadt Molda*); Moderland (nu Moldner-Land?) și Meyda (nu Molda?) rămân neidentificabile. Dacă se spune „di zzwii siend Philistei“ e în legătură cu numele cu Forum Philistorum“ (Philistini-lazygi) al Iașului. „Valahia Mare“ era atunci Moldova.

\ N. Iorga.

* * *

Gavril Precup, *Două bucoavne* (în „Unirea“ din Blaj).

Se descrie pe larg Bucuavna de la 1744, semnalată numai în „Bibliografia Românească“, și se pune în asemănare cu Bucuavna de la Blaj (1777), „pe baze mai largi, mai explicită“, mai modernă ca formă. Referindu-se la un vechi articol al lui Grigore

Silași (în „Amicul Familiei“, apoi în „Transilvania“, 1883, n-le 9-10), d-sa arată că Bucoavna d'întăiū, de la Cluj, este aceeași cu cea care apăruse la Bălgrad, în 1699. N. I.

CRONICĂ.

R. Ortiz, *Cîntecul al XXVI-lea din Infernul lui Dante*, București 1915 (extras din „Convorbirile Literare“).

Cercetare a sensului și izvoarelor unui cînt din Dante. Un frumos chip al lui Dante pe copertă. I.

* * *

I. N. Angelescu, *Lecțiuni de istoria comerțului universal*, 2 broșuri, București 1915.

Lecțiile noului profesor la Academia de Comerț se disting prin aceeași vigoare a cugetării și putere de sintesă; faptele trebuie iesc unele ori retușate. În general e o foarte însemnată operă de istorie, și nimic esențial n'a scăpat autorului, capabil și aici de juste idei originale. I.

* * *

Influența economică a Germaniei în România, București 1915.

Broșură de propagandă germană. Ni făgăduiește Marea Neagră Stilul e de polemică. O pomenim pentru că ni s'a trimes. Pe 61 de pagini se putea spune mai mult. A.

* * *

I. Lupaș, *Barițiu György* (în „Történeti szemle“, 1915).

Publicînd această ediție ungurească a cercetărilor părintelui Lupaș despre Bariț, redacția, care amintește că de la început a ținut să fie informată despre lucrurile românești, observă că nu-și însușește și concluziile, dar recunoaște că binele Ungariei cere dezvoltarea culturii naționale a Romînilor ce locuiesc într'însa. A.

* * *

M. Theodorian-Carada, *Sf. Ioan Capistran* [cetește: de Capistrano] (extras din *Revista catolică*, 1914).

Lucrare de hagiografie, scrisă cu căldură. B.

A apărut

Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea

Starea ei culturală și materială.

de D. FURTUNĂ.

Prețul 3 Lei.

A apărut :

Notes et extraits

pour servir à

l'Histoire des croisades

au XV-e siècle,

publiés par

N. IORGA.

Cinquième série (1476-1500).

BCU Cluj / Central University Library Cluj Prețul : Lei 4.50.

A apărut

Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria

de N. IORGA.

Volumul I-iü. — Până la mișcarea lui Horea (1784).

București, editura Casei Școalelor.

Prețul : Lei 5.

A apărut

Istoria războiului balcanic

București, editura Casei Școalelor.

Prețul : Lei 3.50.

BCU Cluj Central University Library Cluj

Tipografia „Neamul Românesc“, Vălenii-de-Munte.

